

rustu.bozkurt@dunya.com

RÜŞTÜ BOZKURT

Temel sorun: İnançtan düşünceye geçme

İnanç özgürlüğü, düşünce özgürlüğünün önüne koyulduğu için de “tartışma zenginliği” yaratılmamaktadır. Tartışma zenginliği yaratmadan da, insan ve sermaye kaynakları üretim sürecinde etkin ve verimli kullanılamıyor. O nedenle, demokrasi ile yönetilen ülkeler, otoriter yönetimlere göre kaynak kullanımında daha başarılı olabiliyor.

Okuduğum ve anladığım kadarıyla insanlığın en büyük serüveni “...inançtan düşünceye geçme sürecini” bir türlü tamamlayamamış olmasıdır. Bugünün kavramlaştırılması ile “aydınlanma” dediğimiz şey, iki ana bileşenden oluşuyor: Biri, özgürlük, diğeri akılcılık. Bu iki bileşen odayından bakıldığında; aydınlanma bireylerin, toplulukların ve toplumların inançtan düşünceye geçmesinden başka bir şey değil. İnsanı diğer canlılardan ayıran belirleyici özelliğinin “düşünme” olduğunun farkına varılmalı yüzlerce yıl olmuş... .

Mevlana’dan aktaracağımız aşığıdaki dörtlük, “düşünmenin” önemini olanca netliği ile anlatıyor:

“İnsanı ‘insan’ kılan ‘düşüncesidir’

Gerisi et, kemik başka canlılarda da vardır

‘Gül’ düşünmeden ‘gülistana’ sahip olunmaz

‘Diken’ düşünenin yeri bataklıklardır.”

Kendi alanında bilimin önde gelen temsilcilerinden biri olan A. M. Celal Şengör, “İnsan ne zaman insan oldu?” sorusuna “Yalan söylemeyi öğrendiği zaman” yanıtını veriyor. Yanıtın “arka planını” ve “gerekçelerini” bilmeden, günlük algılama çerçevesinde baktığımızda yadırgayabiliriz. Mevlana, insanı insan kılan “düşüncesidir” derken, Şengör neden “yalan söylemeyi öğrendiği zaman” diyor?

YALAN NEDİR?

Şengör’ün tanımına göre yalan, olmayan bir şeyin insan zihninde “yaratılmasıdır.” Yaratıcılık nedir? İşimizi, dünyada “en iyi yapan” kadar yapabiliyorsak, “hüner sahibi insan” nitelemesini hak ederiz. İşimize “akıl katıyorsak” o zaman da “yaratıcı insan” sanını hak etmiş oluruz. Şengör’ün tanımına dönersek “...yaratıcılık, plânlama ve hafıza gerektirir.”

Yalanın kaynağı varlığını kanıtlamak, başkaları tarafından önemsenmek, aşığılanmamak, güç kazanmak vb. insani duygulardır.

“Aşırı ve noksan değerlendirme” ve “kendine fren koyma” ilkelerine uyulmazsa, yalan, ilkesiz gizlilik, ilkesiz hırs ve tutkular yaratarak; barışın, kardeşliğin, uzlaşmanın, adil olmanın önünü kesen bir “kötülük kaynağına” dönüşebilir.

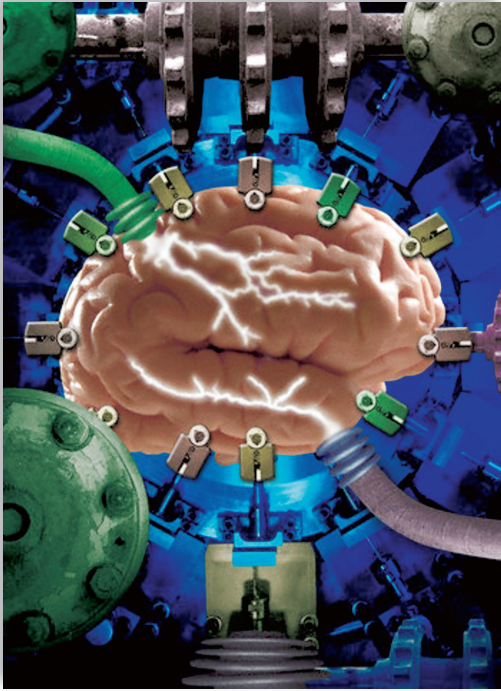
Şengör’ün altını önemle çizdiği gibi, “... yalan söylemeyi, yani gerçek olmayan şeyler yaratmayı öğrenden insanoğlu, bu sefer yarattıklarını giderek daha karmaşık, daha yüksek düzeyli kurgular haline getirmiş ve hayvanlarda olmayan, kendi yarattığını kendinden sonraki nesillere öğretme yeteneği nedeniyle, sonunda kendi kurguladığı dünyalarda ipin ucunu kaçırap onları artık gerçek sanarak, yani kendi yalanına inanarak onların mahkûmu olmuştur.”

Saptama, günümüzün en önemli sorunlarını besleyen kaynakları da açıklıyor: Birincisi, kendi yalanımıza inanma saflığı ve kolaycılığı bizi “indirgemeci mantık” tuzağına düşürür. Oysa “Şeytan ayrıntıda saklıdır.” Ayrıntıdaki dinamikleri açıklama yerine, sığ ve yüzeysel algılama yaratan varsayımlara kendimizi kaptırdığımızda, kolaylıkla “komplo teorileri” üretebilir; “sekte tutumlar” ortaya koyabilir, kavgacı bir ortamın besleyicisi durumuna düşebiliriz. İkincisi de, kendi yalanımızı düşünce süzgecinden geçirmeden bir “inanç” haline getirdiğimizde “tek tip düşünce” tuzağına yakalanarak “öteki”nin haklarını görmezden gelen sekteliğe kadar gidebiliriz. Üçüncüsü, çok sesliliğin, çok kültürlülüğün giderek daha fazla iç içe geçtiği dünyamızda, birbirimizi anlamaya olan ihtiyacın önünü açmayan tutumlara kadar gidebiliriz. Dördüncüsü, dünyaya ve dışı açık durma yerine, kendimizi yalıtma yolunu seçerek gelişmenin önüne ciddi engeller koyabiliriz. Beşincisi ve en önemlisi, “kendini yeniden üretme” anlamında “sapmaları düzeltme” konusunda yetersiz kalabiliriz... .

Nobel ödüllü ekonomist Amartya Sen’in, “Kader Yanılsaması: Kimlik ve Şiddet” adlı çalışması Ahmet

Kardam'ın çevirisi ile Optimist Yayınevi dilimize aktarıldı. İnsanların kendi tasarımları olan "inançlarını" bir "akıl süzgecinden" geçirmeden aşırı değerlendirdiklerinde, kendi yalanlarının tutsağı olduklarında ne denli büyük haksızlıklar yapabileceklerini, ölçüsü olmayan kıyılarda bulunabileceklerini, eşitliği, kardeşliği, barışı ve adaleti nasıl hiçe sayabileceklerini kanıtlayan çok sayıda örneği Sen'in kitabından öğrenebiliriz...

Amartya Sen, "...dünyadaki çatışma ve barbarlıkların çoğu kendine özgü ve seçenezsiz bir kimlik yanılışması sayesinde sürdürülebilmiştir. Nefret tohumlarını ekme sanatı, diğer aidiyetleri boğan şu ya da bu sözde egemen kimliğin büyüleyici gücünü harekete geçirme biçimini alır ve buna uygun savaşı bir kimliğe dönüştü-

ğünde de, insanlara karşı normal olarak besleyebileceğimiz sempatiyi ve doğal iyilikseverliği bastırabilir. Sonuç, ilkel bir yerel şiddet ya da ustalık bir küresel şiddet ve terörizm olabilir" tanımlaması ile çağımızda yaşanmakta olan büyük tehlikeler için hepimizi uyarıyor.

DÜŞÜNCE VE İNANÇ ÖZGÜRLÜĞÜ

Çağdaş insanın önemli özelliklerinden biri, "doğal olan ile yapay olanı" ayırabilmesidir.

Eğer, kültür dediğimiz olgunun "değerler" ve "araçlardan" oluştuğunun bilincinde isek, kültürün ağırlıklı olarak "öğretilmiş olanlardan" oluştuğunun farkındaysak, "varsayıma dayalı gelişmenin önemi ile kendi varsayımlarımızı aşırı değerlendirerek onların tutsağı olma" çizgisi arasında "doğru konumlanma" yapabiliriz.

Büyük değişmelerin ve dönüşümlerin yaşandığı dönemlerde, insanların yapay olarak ürettikleri kültürel önyargıların, kalıp düşüncelerin, yerleşik doğruların ve ezberin tuzağına yakalanma olasılıkları yüksektir.

Varsayımlar üreterek, onlarla oluşturduğumuz "zihni modeller" sürekli sorgulandığı zaman "maddi ve kültürel zenginlik" üreterek "insan yaşamını kolaylaştırmanın" yani "refah üretmenin" araçlarıdır. Kendi varsayımlarımızı "tek doğru" haline getirmek, hiç sorgulamadan onlara inanmak ise "doğmaya" dönüştürmektir. Ne yazık ki, bugünün dünyasında "inanç özgürlüğü" ile "düşünce özgürlüğü" arasında sınırları belirleyememiş olmanın sıkıntısı giderek artmaktadır... İnanç özgürlüğü, düşünce özgürlüğünün önüne koyulduğu için de "tartışma zenginliği" yaratılamamaktadır. Tartışma zenginliği yaratmadan da, insan ve sermaye kaynakları üretim sürecinde etkin ve verimli kullanılmıyor. O nedenle, demokrasi ile yönetilen ülkeler, otoriter yönetimlere göre kaynak kullanımında daha başarılı olabiliyor.

Almanya'nın Aşağı Saksonya Eyaleti'nde Sosyal İşler Bakanlığı'na atanan Aygül Özkan'ın Focus Dergisi'ndeki demecinin, "...inanç temelli" tartışma yaratması, "inanç özgürlüğü ve düşünce özgürlüğü" sınırlarının gelişmiş bir ülkede de netleşmediğinin göstergesi.

Gününüz dünyasında "bilgi" eğer "anlamaya" dönüştürülüyorsa, pek anlamlı olmamaktadır. Atilla İlhan'ın dediği gibi, "Bilmek önemli gerçi/Asıl iş anlamada" saptaması günümüzün gerçeğidir.

"Anlama" dediğimiz olgunun bilgi kadar sezgi ve ayrıntıların farkında olmayla ilişkisi, sezgileri, inançları dikkate almadan topluluk ya da toplumları değerlendirmenin eksikli olacağı yaklaşımı, davranışlara dayalı ekonomik değerlendirmelerin yapılması gerektiği giderek daha çok taraftar buluyor.

İnançtan düşünceye geçme sürecini sağlıklı bir zeminde sürdürebilmek "aşırı ve noksan değerlendirmeden" kaçınmak için "çoklu analizlere", "çok kültürlü bakışlara" ihtiyacımız olduğu çok açık. Daha da önemlisi, "kendine fren koyma ilkesini" bir yaşam biçimi haline getirmeden Şengör'ün altını çizdiği, çağdaşlık sınırları içinde kalmanın güç olduğu aşikâr. Yalan üzerine kurguladığımız kültür dünyamızı, doğanın kendi anlayabildikleri gerçeklerle denetlemeliyiz.

Howking'in altını ısrarla çizdiği gibi, "...gerçeklik diye bir şey yoktur; zihni modele göre gerçeklik vardır. Zihni modelin varsayımları değiştiğinde gerçekliğimiz de değişir." O nedenle, "...benim dediğim doğrudur" algılamasına dayalı düşünceler, aşırılığın ve sekterliğin kaynağı olur.

Ayrıntıdaki dinamikleri açıklama yerine, sığ ve yüzeysel algılama yaratan varsayımlara kendimizi kaptırdığımızda, kolaylıkla "komple teorileri" üretebilir; "sekte tutumlar" ortaya koyabilir, kavgacı bir ortamın besleyicisi durumuna düşebiliriz.